

ПРОБЛЕМИ МОДЕЛІ ПРАКТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В АНАЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Олена Оліфер

Анотація. У статті розглянуто проблему ідентичності особистості в аналітичній філософії як збереження самототожності особистості з собою впродовж часу. Описано модель практичної ідентичності, яка ґрунтується на тезі, що ідентичність особистості полягає у формуванні раціональної єдності, тобто цілісності Я, що досягається шляхом виконання діяльності. Такий спосіб опису ідентичності підкреслює її процесуальність. Відповідно до нього, ідентичність особистості зберігається постійною атрибуцією діяльності, коли особистість приписує собі виконані дії та визнає їх своїми. Філософи, які обґрунтовують модель практичної ідентичності як альтернативу онтологічній, переконані, що практична модель не тільки пояснює, як ідентичність формується й зберігається впродовж часу, але й охоплює проблеми практичної діяльності особистості.

У статті ми пропонуємо перевірити онтологічну й практичну моделі ідентичності особистості в уявних експериментах про подорож у минуле й амнезію, до яких звертаються як у філософії, так і в популярній культурі. Ми показали, що модель практичної ідентичності не в усіх без винятку випадках застосовна для пояснення практичних проблем буття особистості. Тому мета нашої статті – з'ясувати, чому виникають проблеми з описом ідентичності особистості в практичній моделі.

Стаття обґрунтовує, що реідентифікація, спосіб підтримувати ідентичність особистості у часі, призводить до зникнення якісної відмінності між етапами буття особистості, а тому особистісний наратив стає занадто суб'єктивним і не пов'язаним із реальним життям особистості. Також він не охоплює усе життя індивіда, що також є проблемою практичної моделі ідентичності особистості.

Щоби знайти можливе розв'язання зазначених проблем у моделі практичної ідентичності ми пропонуємо переглянути її з позиції соціальної філософії. Ми стверджуємо, що діяльність із необхідністю передбачає задушення інших, а тому слід говорити про суспільну взаємодію як основу ідентичності особистості.

Ключові слова: ідентичність особистості, практична ідентичність, модель, особистість, суб'єкт діяльності, діяльність, раціональна єдність, наратив.

Вступ

Із того часу, як на початку 1930-х р. на сторінках наукових журналів «Моніст» і «Майнд» були опубліковані наукові статті Е. Холла [7], Е. Юшенка [21], П. Грайса [6] та ін. щодо ідентичності, ця тема стала актуальною в аналітичній філософії. Багато досліджень категорії ідентичності стосуються логіки, онтології та філософії свідомості. Проте вивчення згаданої категорії не обмежується тільки зазначеними розділами. Можемо констатувати, що наразі в аналітичній філософії відбувається розробка так званої практичної моделі ідентичності особистості. У її витоків – праці філософів К. Корсгаард [8; 9; 10; 11], К. Ровейн [14; 15; 16;], М. Шехтман [17], Д. Шумейкера [18; 19] та ін.

У попередній публікації [1] ми описали модель практичної ідентичності у порівнянні з онтологічною. Мета цієї статті – показати, які пов'язані з категорією ідентичності особистості проблеми можуть виникати в зазначеній практичній моделі, а також дослідити їхні витoki й запропонувати можливий спосіб вирішення.

Характерні риси моделі практичної ідентичності особистості

У межах моделі практичної ідентичності розвивається функціональний підхід до особистості. Особистість – індивід, що має свідомість і самосвідомість, які зберігають тяглість у часі. На думку К. Ровейн, здатність усвідомлювати себе впродовж певного етапу є так званим поглядом від першої особи (*the first person point of view*), феноменологічною перспективою, із позиції якої особистість розмірковує й обирає. Поки ця феноменологічна перспектива залишається незмінною, особистість зберігає свою ідентичність [15, с. 209]. Щоби переконатися в наявності зазначеної феноменологічної перспективи достатньо подумки перенестися в минуле. Якщо особистість спроможна відтворити у пам'яті певні дії, усвідомлюючи їх при цьому своїми власними, то вона весь час зберігала ідентичність.

Зазначений погляд від першої особи виникає й зберігається у часі завдяки діяльності. За словами К. Корсгаард, дія – це цілеспрямована активність, що відбувається відповідно до певного світогляду чи уявлення про світ її виконавця [10, с. 97]. Коли особистість формує для себе мотив, її природна активність стає діяльністю. Однак К. Корсгаард зазначає, що індивід неминуче опиняється в ситуації

боротьби мотивів, а тому змушений обирати один з них, відкидаючи інші. Коли індивід робить вибір, він визнає цей мотив своїм, тобто приписує його собі. Далі цей мотив лягає в основу певної дії, яку індивід оцінює як виконану ним [9, с. 111]. К. Корсгаард зауважує, що виконання діяльності перетворює індивіда на особистість, на суб'єкта [10, с. 98]. «Зв'язок між дією та суб'єктом полягає не в тому, що дію спричиняє найбільш сутнісна частина особистості, а в тому, що найбільш сутнісна частина особистості утворюється її діями», – пише дослідниця [10, с. 100]. Йдеться про формування єдиного, цілісного, кількісно незмінного Я через виконання діяльності.

Зауважимо, що дослідники по-різному пояснюють, як відбувається його формування. Зокрема, Г. Франкфурт описує його як ієрархічну структуру, що виникає тоді, коли на основі певних бажань формуються так звані бажання другого порядку (*the second order volition*), тобто такі, що передбачають залучення цілеспрямованих вольових зусиль. Якщо бажання першого порядку направлене безпосередньо на об'єкт у зовнішньому світі, то бажання другого порядку сфокусоване на бажанні першого порядку та полягає в тому, щоби за допомогою вольового зусилля викликати бажання виконувати певну дію. Тобто бажання другого порядку полягає у тому, щоб змусити себе відчувати бажання першого порядку або навпаки: змусити себе перестати щось бажати [5, с. 10]. На основі бажань другого порядку формуються бажання третього порядку і т. д. і тільки «рятівна втома» зупиняє особистість від того, щоб не продовжувати цей ланцюжок до нескінченності [5, с. 16]. Однак для формування Я достатньо бажань другого порядку [5, с. 8]. Схожу думку висловлює К. Ровейн, яка вважає, що цілісна особистість формується, коли розрізнені мотиви інтегруються в так звану раціональну єдність. В її основі те, що дослідниця називає «*all-things considered judgments*», що дослівно можемо перекласти як «судження, що стосуються всього». Ці судження стосуються того, як краще й ефективніше думати й діяти з раціональної позиції [15, с. 21]. Тобто це світоглядні принципи, що постають як результати діяльності в широкому сенсі, тобто не тільки дій у фізичному світі, але й виборів, розмірковувань [15, с. 21].

Отже, модель практичної ідентичності розглядає особистість не як онтологічний факт, а більше як істоту, що формує себе у діяльності. Сама ж особистість як суб'єкт діяльності (*agent*), характеризується здатністю міркувати й робити вибір, сприймаючи світ від першої особи [16, с. 183]. За Г. Франкфуртом, суб'єкт завжди (1) має свободу діяти, в основі якої – свобода волі, та (2) усвідомлює виконані ним дії [5,

с. 14]. К. Корсгаард зауважує: що суб'єкт є автономною та діяльнісною причиною всього, що відбувається у світі. Автономія проявляється в тому, що особистість керується внутрішнім мотивом при визначенні власних дій. Бути діяльнісною причиною означає відповідати вимогам гіпотетичного імперативу, вмінню ставити цілі й досягати їх. Дотримуючись цих принципів індивід, перетворює себе на суб'єкта [8, с. 98-99].

Як зазначалося вище, ідентичність особистості полягає в тяглоті фенологічної перспективи, тобто в існуванні одного й того самого Я впродовж часу. К. Ровейн [16], К. Корсгаард [10], Г. Франкфурт [5] та ін. дослідники погоджуються, що Я особистості – це певна сукупність досвіду, бажань, мотивів, світоглядних принципів та ін. Проте тягле буття означає, що особистість постійно виконує різні види діяльності, отримуючи новий досвід. Тому виникає проблема поєднання нового й старого дослідів у цілісному Я. Відповідно до концепції М. Шехтман, особистість на кожному новому етапі переглядає своє минуле, поєднуючи так новий і раніше здобутий досвід в єдиний континуум. Ця процедура має назву «реідентифікація» [17, с. 99]. Однак М. Шехтман зауважує, що суть реідентифікації полягає не в порівнянні теперішнього з минулим, а в переосмисленні, у повторному приписуванні певних характеристик своєму минулому з урахуванням теперішньої ситуації. Тому дослідниця називає проблему підтримання ідентичності особистості впродовж часу проблемою характеристизації, тобто приписування особистості собі певних ознак [17, с. 100]. Тобто новий досвід стає частиною єдиного цілісного Я. Причому відбувається переосмислення попередньо здобутого досвіду, який актуалізується у зв'язку з новим досвідом. Тобто в моделі практичної ідентичності реідентифікація є способом підтримання Я впродовж часу. По суті вона є процесом повторної атрибуції діяльності.

Такий опис збереження ідентичності протягом часу має кілька важливих наслідків. По-перше, ідентичність особистості в практичній моделі починає мислитися як постійний процес, що включає в себе вибір між мотивами, атрибуцію дій і синтезування раніше здобутого та нового досвіду. Тобто ідентичність особистості розуміють як процес, у якому постійно відтворюється Я як єдина й цілісна структура. По-друге, актуалізується проблема обґрунтування належності теперішнього та минулого досвіду одній особі, поставлену, зокрема, С. Шумейкером, яку ми запропонуємо в такому викладі: звідки ми знаємо, що новий і старий досвіди належать одному Я, а не двом різним? [19, с. 81-82]. Щоб дати відповідь на поставлене запитання, К. Ровейн пропонує поглянути на кількісну тотожність Я з позиції

підтримання його цілісності. Як зазначалося вище, Я особистості утворено певними світоглядними принципами. Поки між ними немає конфлікту, особистість зберігає раціональну єдність Я [15, с. 88]. Тобто другим важливим наслідком витлумачення проблеми ідентичності як характеристики є переосмислення ідентичності як єдності й цілісності Я.

Отже, коротко підсумуємо основні риси моделі практичної ідентичності. У ній особистість розглядають як суб'єкта діяльності, а категорію ідентичності особистості витлумачують у зв'язку з атрибуцією діяльності, під час якої між особистістю та дією встановлюється такий зв'язок, коли особистість починає приписувати дії займенник «моя». У діяльності відбувається формування Я особистості. Шляхом постійної атрибуції нового досвіду й інтеграції його зі старим здійснюється підтримання цілісності й кількісної незмінності Я. У такий спосіб особистість зберігає свою ідентичність упродовж часу.

Два напрями у моделі практичної ідентичності

В аналітичній філософії є два напрями, які пропонують розглядати проблему ідентичності особистості, виходячи з практичних засад. Це нормативний, або етичний, і наративний. Перший досліджує моральні проблеми у зв'язку з ідентичністю, наприклад покладання обов'язку й відповідальності, становлення особистості як морального суб'єкта та ін. Другий вивчає, як розрізнений життєвий досвід поєднується в лінійну автобіографічну історію – наратив.

Звісно, кожен із них має свою специфіку й характерні проблемні аспекти, на яких зосереджується дослідження. Проте, на нашу думку, у дослідженні проблеми ідентичності особистості нам слід розглядати зазначені напрями тільки разом у межах моделі практичної ідентичності, тому що, взяті окремо, вони не дають повного опису зазначеної проблеми, яка передбачає необхідність пояснити функціонування і збереження ідентичності особистості впродовж часу.

На нашу думку, основною проблемою нормативного напрямку є зміщення уваги на процедуру збереження ідентичності з опису тяглості ідентичності у часі у категоріях «час» і «зміна». Ідентичність особистості, розглянута через процедуру реідентифікації, розуміється як відтворювана, тобто передбачає певну циклічність. Часто нормативні концепції залишають осторонь питання лінійного розгортання ідентичності у часі.

Натомість у наративних концепціях розробляють спосіб динамічного та лінійного опису ідентичності у часі – наратив. Проте зауважимо, що наративні концепції так само звертаються до атрибуції діяльності як до основного способу формувати наратив, як і нормативні концепції. Інтеграція нового досвіду зі старим завжди пов'язана з атрибуцією діяльності: звертаючись до минулого, особистість приписує новий досвід собі й підтверджує статус раніше приписаних дій як своїх. Тим самим вона засвідчує належність досвіду до єдиного наративу.

Ми вважаємо, що нормативні й наративні концепції можуть несуперечливо доповнювати одна одну. Прикладом такого поєднання нормативного і наративного напрямів може слугувати концепція М. Братмана, який досліджує формування та збереження Я особистості у часі у зв'язку з плануванням діяльності [3, с. 28]. Зауважимо, що хоча термін «наратив» він не вживає, у концепції М. Братмана лінійне поєднання досвіду втілено в так званих установках самокерування (*self-governing policies*) [3, с. 65]. Цілепокладання й формулювання планів вимагає від особистості розглядати своє життя як лінійну послідовність подій, а отже, описувати його як наратив. Я особистості є ієрархічною структурою, що інтегрує розрізнені цілі й плани у певні життєві сценарії. Важливим при цьому є атрибуція діяльності, яка починається на рівні визнання певного мотиву своїм мотивом і завершується приписуванням певної виконаної дії собі [3, с. 82]. М. Братман звертає увагу на цінності, які важливі для утворення планів. Цінності формуються й актуалізуються в наративі. Проте для усвідомлення власних цінностей треба усвідомлювати свої дії як власні й давати їм оцінку [3, с. 8].

Отже, нормативні концепції розвивають ідею атрибуції діяльності як необхідного інструменту постійного підтримання ідентичності, але без застосування наративу, вони не описують буття особистості у часі, а проблема ідентичності особистості в її початковому формулюванні якраз передбачає обґрунтування тяглого буття однієї і тієї ж особистості. Тобто виходить, що нормативні концепції не в повній мірі розкривають проблему ідентичності особистості. Те саме стосується наративних концепцій. Вони пропонують наратив як спосіб опису буття особистості у часі. Проте слід звернути увагу, що наратив зберігає свою цілісність з додаванням нового досвіду завдяки процедурі переосмислення нового і старого досвідів, що вимагає повторного приписування діяльності. Тобто атрибуція діяльності формує наратив. Тож, ми показали, що нормативні та наративні концепції слід розглядати разом як такі, що засновані на моделі практичної ідентичності.

Модель практичної ідентичності через призму уявних експериментів

Об'єднання наративного та нормативного напрямів у розгляді проблеми ідентичності особистості шляхом конструювання єдиної спільної для них описової моделі є закономірним кроком у розгляді зазначеного питання. Модель практичної ідентичності становить альтернативний до онтологічної моделі спосіб опису самототожного буття особистості у часі. Ми пропонуємо порівняти застосовність обох моделей у сформульованих нами уявних експериментах.

Уявний експеримент № 1. Спершу розглянемо уявний експеримент про подорож у минуле. Уявімо, що одного разу певна особа, прокинувшись вранці, зрозуміла, що перемістилася на 20 років в минуле. Уточнимо, що в минуле перемістилася тільки її свідомість, тобто ця особа опинилася в тілі молодшої версії себе, але її Я все ще залишається на 20 років старшим. Такий мандрівник у часі пам'ятає всі події, що відбулися протягом 20 років, хоча для його молодшої версії, тіло якої він займає, вони фактично ще не відбулися. Також припустимо, що за ці 20 років цей індивід вивчив кілька іноземних мов, навчився водити автомобіль, кататися на ковзанах, побував у багатьох країнах – загалом отримав багато різноманітних знань, умінь і навичок. Звісно, без тренувань мандрівник у часі після прибуття в минуле не зможе якісно виконувати складні моторні вправи, але буде принаймні здатний спілкуватися іноземними мовами.

У цьому уявному експерименті нас цікавить, як співвідносні між собою молода версія мандрівника у часі та його доросла версія, що опинилася в тілі молодшої.

Із погляду онтологічної моделі, щоб встановити ідентичність особистості, звертаються до порівняння між собою різних етапів її буття. Якщо вони співвідносні між собою як симетричні, транзитивні та рефлексивні, то особистість визнають тотожною собі протягом того часу, які охоплюють ці етапи. У якості основного критерію, за яким здійснюється порівняння, аналітичні філософи обирають свідомість. Тобто якщо два етапи у бутті, що слідує у часі один за одним, пов'язані тяглими психічними процесами, і при цьому ці етапи є симетричними, транзитивними та рефлексивними, то особистість залишається тотожною самій собі.

У наведеному сценарії ми виокремимо два етапи буття: (1) етап₁ – це весь час у минулому до переміщення дорослої версії, (2) етап₂ слідує за етапом₁. Він починається від моменту переміщення дорослої версії

в минуле. На нашу думку, ці етапи не тотожні, а тільки подібні. Ми визнаємо: особистість на етапі₂ пам'ятає все, що з нею відбувалося з нею в молоді роки на етапі₁, але для неї етап₁ – щось віддалене у часі, що не має безпосереднього зв'язку з її теперішнім. Із позиції індивіда на етапі₁, той, хто існує на етапі₂, буде зовсім іншою особистістю: етап₁ та етап₂ не мають спільних тяглих психічних процесів і відрізняються якісно. На етапі₂ доросла версія має набагато більше досвіду, знань, умінь і навичок, ніж молода. Отже, якщо немає тотожності між етапами буття, то молода версія індивіда етап₁ та доросла версія на етапі₂ – це дві різні особистості.

Проте сценарій буде виглядати інакше, якщо розглядати його через модель практичної ідентичності особистості. Ми припускаємо, що мандрівник у часі, опинившись у більш молодій версії себе, добре пам'ятає той період життя у минулому, у який він потрапив. А це означає, що наш головний герой експерименту включає його до свого особистісного наративу як певне віддалене минуле двадцятирічної давнини, а тому не відмовляється нести відповідальність за вчинки своєї молодшої версії, бо визнає їх власними. Незважаючи на переміщення у часі, суб'єктність цієї особи не зазнала змін: доросла версія після переміщення зберігає те саме цілісне Я. Упродовж всього свого життя особистість не втрачала здатності приписувати виконані вчинки собі. Отже, з позиції моделі практичної ідентичності особистість мандрівника у часі до і після переміщення в минуле не змінилася.

Якщо порівнювати зазначені моделі у першому уявному експерименті, то модель практичної ідентичності вважається нам більш ефективною у застосуванні, ніж онтологічна модель, яка дає невизначений результат. На нашу думку, модель практичної ідентичності однозначно описує, що після подорожі в минуле особистість нашого мандрівника не зазнає змін.

Уявний експеримент № 2. Розглянемо далі сценарій із амнезією. Припустимо, що є певна особа, яка з певних причин втратила пам'ять, не втрачаючи інших когнітивних здібностей. Тобто вона залишається притомною, усвідомлює виконані нею дії як свої власні й навіть здатна запам'ятовувати все, що з нею відбулося вже після амнезії. Така особа спроможна зважено приймати рішення щодо своєї поведінки й оцінювати власні дії, а тому вона нічим не відрізняється від інших за винятком того, що нічого не пам'ятає про себе. Постає запитання: чи зміниться особистість цього індивіда після втрати пам'яті?

Якщо розглянути цей сценарій із позиції онтологічної моделі, то є всі підстави вважати, що відбувається зміна особистості у героя

нашого уявного експерименту. Відповідно до онтологічного підходу, особистість залишається ідентичною собі у тому випадку, якщо вона здатна порівняти свій теперішній стан з минулим, щоб пересвідчитися, що ці два етапи буття однакові. Нездатність пригадати минуле означає фактичну неможливість такого порівняння, оскільки відсутній образ минулого себе, який можна було б порівняти з теперішнім Я. Вимогу пам'ятати про минуле задля встановлення ідентичності вперше обґрунтував Дж. Лок. За його словами, особистість простягається так далеко в минуле, куди сягають її спогади [12, с. 188]. До того ж Т. Рід уперше довів у своєму відомому уявному експерименті про хлопця, офіцера та генерала, що втрата пам'яті спричиняє зміну в особистості [2, с. 158].

Крім того, у нашому уявному експерименті неспроможність пригадати минуле фактично означає відсутність тягlosti між двома великими етапами в житті індивіда, оскільки феноменологічна перспектива переривається. Тобто період життя до амнезії та відрізок часу після неї не будуть пов'язані між собою, а отже, не будуть тотожними. Тож особистість після втрати пам'яті буде іншою, ніж до цього.

Для моделі практичної ідентичності особистості більш важливими є (1) усвідомлення дій як своїх власних, (2) збереження цілісності й кількісної незмінності Я, (3) відтворення ідентичності шляхом постійного ототожнення свого Я з виконаними діями. Усе це проявляється в наявності цілісного Я. Відповідно, якщо воно вже було сформовано, то втрата пам'яті не вплине на саму його наявність. Особа не втратила здатність приписувати виконані дії собі, хоч і не пам'ятає свої минулі дії, а тому від моменту амнезії вона буде повторно ототожнювати себе зі своїми вже новими діями. Отже, судячи з позиції практичної ідентичності, можемо припустити, що індивід з амнезією не перестав бути тією самою особистістю, що й був до втрати спогадів.

Проте така особа не спроможна вибудовувати цілісний нарратив, оскільки не пам'ятає минуле. Тому момент втрати пам'яті стає своєрідною точкою відліку для вибудовування нового нарративу, із яким буде ототожнювати себе. Фактично наш персонаж протягом життя матиме два якісно відмінні нарративи, з якими він ототожнював себе на різних часових відрізках, що свідчить про порушення кількісної тотожності, а тому дає підстави припустити, що особистість зазнає змін, тому що втрата пам'яті перериває ототожнення з минулим нарративом. Якщо позбавлений спогадів індивід не пам'ятає своє минуле, то не буде покладати відповідальність за вже зроблене, а значить не буде приписувати свої попередні вчинки собі. Тобто в результаті уявного експерименту практична модель демонструє ситуацію невизначеності.

Дві моделі дають різний опис ситуації: в онтологічній моделі ідентичність особистості втрачається, а модель практичної ідентичності особистості не дає чіткої відповіді щодо порушення ідентичності. Проте, хоча практична модель пояснює функціонування особистості як онтологічної одиниці впродовж часу, вона не дає достатнього обґрунтування для вирішення практичних питань, пов'язаних з ідентичністю, зокрема тих, що стосуються покладання відповідальності, що робить її менш застосовною в порівнянні з онтологічною.

Отже, розглянуті нами сценарії уявних експериментів показують, що жодна з зазначених моделей не є більш прийнятною за іншу. Модель практичної ідентичності, так само як онтологічної, не у всіх випадках дає однозначне пояснення щодо тяглості ідентичності особистості впродовж часу. Тому ми ставимо перед завдання з'ясувати проблеми моделі практичної ідентичності й причини їхнього виникнення.

Проблеми в моделі практичної ідентичності

У запропонованих нами уявних експериментах модель практичної ідентичності показує краще застосування в першому сценарії, ніж у другому, в якому втрата пам'яті унеможливує відтворення минулого. Модель практичної ідентичності, так само як і онтологічна, була розроблена, щоб описувати буття особистості у часі. Такий опис здійснюється через звернення до тяглості позиції від першої особи. існування феноменологічної перспективи впродовж часу не повинно перериватися. В основі здатності бачити світ від першої особи лежить атрибуція діяльності, яка з розрізнених мотивів й думок створює те, що ми називаємо «Я». За влучним висловлюванням Д. Деннета, Я – це «центр наративного тяжіння» [4, с. 103]. Наратив як автобіографічна історія по суті є лінійним описом світу з позиції Я особистості. Тобто задля збереження ідентичності особистості, повинен бути один кількісно незмінний наратив, так само як і один кількісно незмінний погляд на світ від першої особи. Вже згаданий Д. Шумейкер зауважує, що кількісна тотожність є передумовою існування наративу, а без неї особистість не здатна ні міркувати про своє майбутнє, ні планувати подальшу діяльність [18, с. 91-93].

У сценарії уявного експерименту з амнезією особистість позбавляється доступу до свого минулого, але не усвідомлення себе й здатності приписувати дії, а тому ми припустили, що її Я як таке залишилося

цілісним і кількісно незмінним. Тобто насправді не відбулося формування двох наративів (одного – до амнезії, а другого – від моменту амнезії), а скоріше змінилася характеристика частини наративу до амнезії: з доступної для відтворення у пам'яті вона стала недоступною. Отже, наратив зазнав якісної зміни, а не кількісної.

Здавалося б, для моделі практичної ідентичності якісні зміни є чимось звичним. Як ми зазначали попередньо, М. Шехтман пропонує вважати основним способом збереження єдності й незмінності особистості протягом часу її звернення й переомислення минулого. Проте зауважимо, що зворотнім боком такого процесу є (1) поступове стирання меж між минулим і теперішнім; (2) сприйняття життя як цілісної історії, до аналізу якої неможливо застосувати формально-логічне порівняння; (3) поступова непомітна для особистості зміна якості тих характеристик, які вона собі приписує.

У ситуації постійного переосмислення свого минулого особистість перестає помічати незначні щоденні якісні зміни, що відбуваються з нею. Так трапляється, якщо займатися певною діяльністю впродовж тривалого періоду. Наприклад, якщо хтось почав щоденні заняття спортом, то після кількох місяців наполегливих тренувань, якісні зміни будуть відчутні, але якщо займатися спортом 10 років поспіль, то якісні зміни у перші місяці вже не будуть здаватися такими значними. А щоденний прогрес після десятиріччя регулярних фізичних вправ взагалі здаватиметься непомітним.

Тому за нормальних умов, якщо зберігається кількісна незмінність й цілісність особистості, якісні зміни фіксуються самою особистістю, але їм не приділяється особлива увага. Однак у певних екстремальних ситуаціях, як у випадку з амнезією, раптові сильні якісні зміни стають доволі помітними, але той інструментарій, на який покладається модель практичної ідентичності, виявляється недостатнім, для обґрунтування ідентичності особистості в подібній ситуації.

Крім того, Д. Шумейкер вважає, що реідентифікація, яка лежить в основі практичної ідентичності особистості, спричиняє суб'єктивізацію наративу. Він погоджується, що цілісність і єдність наративної особистості забезпечується суб'єктивним ставленням діяча до своїх дій, що входять до складу наративу, проте такий наратив з часом починає відображати занадто суб'єктивну інтерпретацію дійсності [19, с. 115].

На нашу думку, питання про суб'єктивізацію наративу стосується не тільки відношення його до дійсності, але й з'ясування його меж. Е. Олсон називає «особистість» тільки одним з етапів у житті людини. За його словами, завжди є стадія, що передує появі особистості, а

також в певних екстремальних обставинах може бути певний після-особистісний етап [13, с. 73, с. 7]. Наприклад, уявімо людину, що через серйозну черепно-мозкову травму знаходиться у вегетативному стані або у комі. У такій ситуації жодна з зазначених моделей скоріш за все не буде характеризувати такого індивіда як особистість, тому він не має ні власного Я, ні тяглості свідомості й не здійснює цілеспрямованої діяльності.

Тобто наратив, у якому втілюється погляд на світ із позиції від першої особи, є потенційно відкритим. Будучи дитиною, особистість не пам'ятає коли саме почала трансформувати свою природну активність у цілеспрямовану діяльність, так само як не пригадує, у який момент із розрізнених мотивів сформувалося її Я. Також не завжди індивід може здійснити завершальне переосмислення свого життя.

Тож спроба описати практичну ідентичність особистості у часі показує, що тяглість наративу особистості не збігається з часовими межами її життя, а зазначені крайні точки початку й кінця ідентичності мають доволі умовний характер. На нашу думку, у моделі практичної ідентичності неможливо подолати проблему відсутності збігу між межами життя й тяглістю ідентичності особистості у часі. А тому необхідно визначити, як усе вищезазначене впливає на ефективність застосування моделі практичної ідентичності.

Призначення моделі практичної ідентичності

Практична ідентичність як спосіб розгляду категорії «ідентичність особистості» була запропонована для опису проблем, пов'язаних із покладанням відповідальності та обов'язку. За словами Дж. Лока, особистість – це термін юридичний, оскільки на ньому тримається ідея нагороди та покарання [12, с. 198]. М. Шехтман розвиває зазначений погляд, стверджуючи, що «особистості – це суб'єкти права, і однаковість особистості повинна витлумачуватися у такий спосіб, щоб одні й ті самі особистості були одними і тими самими суб'єктами права» [17, с. 13]. Тому, на думку дослідниці, питання атрибуції діяльності й відповідальності часто описують у проблемі ідентичності особистості [17, с. 14]. За словами К. Корсгаард, практична ідентичність є джерелом причини діяти певним чином і покладати на себе зобов'язання. «Ваші причини виражають вашу особистість, вашу сутність; ваші зобов'язання випливають з того, що ця ідентичність забороняє», – пише вона [11, с. 101].

У першому запропонованому уявному експерименті ми зробили припущення, що особа, яка страждає на амнезію, буде ухилятися від покладання відповідальності за свої минулі вчинки, тому що вони не входять до її наративу, і між особистістю та виконаною нею діяльністю не буде встановлений «авторський зв'язок» (за термінологією К. Корсгаард) [9, с. 121], який є необхідною умовою для атрибуції дії, а, отже, для покладання відповідальності.

Про важливість пам'яті для функціонування ідентичності особистості пише також К. Ровейн. У випадку з амнезією минуле не є частиною досвіду, а значить не входить до Я-концепції, образу Я. Однак втрата пам'яті унеможливує також наміри та плани щодо майбутнього, тому що позбавлена спогадів особа не спроможна діяти відповідно до раніше запланованого [14, с. 362-363]. Неможливість будувати плани й реалізовувати їх у діяльність може поставити під загрозу подальше формування наративу.

Тож у зазначеному прикладі з амнезією модель практичної ідентичності демонструє свою неспроможність обґрунтувати практичні засади, що пов'язані з ідентичністю та відповідальністю, а тому демонструє проблематичність застосування в певних сценаріях.

На нашу думку, зазначені нами проблеми моделі практичної ідентичності та її виявлена неспроможність описати ідентичність в усіх ситуаціях стають причиною здійснити перегляд підходу до опису ідентичності особистості у часі. І почати переосмислення слід із запитання: а навіщо взагалі бути ідентичним? У чому призначення цієї категорії? Звісно, для зазначеної вище моделі категорія ідентичності особистості пов'язана з моральним вибором, покладанням зобов'язань, формуванням цінностей тощо. Проте ми вважаємо, що необхідно розширити модель практичної ідентичності, додавши до неї соціально-філософський аспект.

Модель практичної ідентичності описує формування й підтримання ідентичності особистості через діяльність, а та у свою чергу передбачає залучення інших. За словами М. Шехтман, поняття «особистість» слід витлумачити як «індивідуальний локус практичної взаємодії, з якою пов'язана вся сукупність практичних інтересів та проблем» [17, с. 7]. Ця практична взаємодія передбачає наявність комунікації з іншими, що відбувається, коли індивід з дитинства залучається до так званих соціальної та культурної інфраструктур [17, с. 113]. За термінологією М. Шехтман, культурна інфраструктура охоплює соціальний інститут освіти й усе, пов'язане з ним, зокрема традиції та світогляд. Соціальна інфраструктура – це вся сукупність міжособисті-

сних стосунків, що відварюються в усталених соціальних практиках [17, с. 114]. Соціальна та культурна інфраструктури стають основою для підтримки індивіда у суспільстві [17, с. 114–116]. Тобто індивід перетворюється на особистість і набуває своєї ідентичності шляхом соціалізації.

К. Ровейн вважає, що особистість – завжди моральна сутність, тому що засадою ідентичності особистості є нормативне зобов'язання, яке полягає в тому, що мати ідентичність – це обов'язок перед іншими [15, с. 23]. Таке зобов'язання виникає в процесі формування Я. За словами К. Ровейн, індивід стає суб'єктом діяльності, тому що його залучають у спільну діяльність інші вже сформовані суб'єкти. Така постійна взаємодія між суб'єктами формує «зв'язки, що визнають суб'єктність» (*agency-regarding relations*), тобто міжсуб'єктні зв'язки [15, с. 74]. К. Ровейн зауважує, що зазначені зв'язки охоплюють різні типи взаємодії від раціональної аргументації до погроз. Поки різні індивіди залучені у взаємодії, вони визнають статус інших суб'єктів [15, с. 75]. Саме міжсуб'єктні зв'язки є основою нормативного зобов'язання бути ідентичним.

На нашу думку, наведені вище позиції К. Ровейн та М. Шехтман є не стільки нормативним, скільки соціально-філософськими. Обидві дослідниці визнають, що витоки ідентичності особистості знаходяться у суспільній взаємодії, тому що залучення до цього процесу формує єдине цілісне Я. Крім того, запропоновані М. Шехтман соціальна та культурна інфраструктури виступають засобом підтримання ідентичності: особистість формує свій наратив у діяльності, а взаємодія між індивідами в межах зазначених інфраструктур зумовлює причини діяти, а отже, індивід і надалі реалізує себе у діяльності як її суб'єкт, тобто як особистість, підтримуючи тим самим свою ідентичність.

Повертаючись до запропонованого нами сценарію уявного експерименту, зазначимо, що навіть якщо особистість не пам'ятає своє минуле, міжсуб'єктні зв'язки та взаємодія з іншими стають чинниками, за допомогою яких особистість може відтворити забуту частину свого життя.

Навіть якщо особистість не пам'ятає свого дитинства, розповіді, фотографії та відео з нею, зроблені членами родини «добудовують» необхідний фрагмент наративу. Те ж саме стосується завершення життя людини: підсумок її життю зазвичай підводять інші.

Отже, ми пропонуємо розглядати соціально-філософські витоки моделі практичної ідентичності. Як ми припустили, урахування суспільної взаємодії у процесі формування та відтворення ідентичності

особистості розширить сферу її застосування й сприятиме більш точному опису ідентичності у часі.

Висновки

У статті ми показали, що нормативні та наративні підходи проблеми ідентичності особистості доцільно поєднувати в описовій моделі практичної ідентичності. В її основі – визнання того, що індивід набуває ідентичності у виконанні діяльності через атрибуцію дій, тобто приписування їх собі й визнання своїми. Таким способом індивід формує цілісне Я, а, отже, стає особистістю. Шляхом постійного виконання діяльності та її постійної атрибуції особистість зберігає єдність й цілісність Я, а тому залишається ідентичною впродовж певного часу.

Запропоновані нами уявні експерименти показали, що модель практичної ідентичності не в усіх випадках застосовується до опису ідентичності особистості у часі. Вона тільки засвідчує онтологічний факт буття особистості, але не завжди здатна обґрунтувати практичні проблеми, що стосуються ідентичності.

Ми з'ясували, що причиною цього є сам процес збереження ідентичності. Щоб поєднати новий досвід із раніше здобутим, особистість здійснює процедуру реідентифікації, тобто переосмислення свого минулого. У цей час здійснюється актуалізація зв'язків між виконаними діями та особистістю, а також повторне приписування раніше здійсненої діяльності. Увесь досвід організовується лінійно й осмислюється з позиції від першої особи в цілісну історію – наратив.

Проте цей спосіб збереження ідентичності у часі має негативні прояви: під час постійного переосмислення минулого зникає якісна відмінність між новим і старим досвідом. Постійне переосмислення призводить до надмірної суб'єктивізації свого наративу. Крім того, наратив збігається з межами людського життя. У ранньому дитинстві є період, коли наратив ще не сформований, так само подібний етап може бути в старості, коли індивід уже не спроможний формувати наратив.

References

1. *Oliifer O.* Porivniannia praktychnoho i ontolohichnoho pidkhodiv do problemy identychnosti osobystosti v analitychnii filosofii. *Aktualni*

- problemy dukhovnosti*. 2023. № 24. S. 45–60.
2. *Rid T.* Rozdil 6 Pro dumku pana Loka shchodo nashoi osobystisnoi identychnosti / per. z anhl. O. Olifer. *Aktualni problemy dukhovnosti*. 2021. № 22. S. 156–159.
 3. *Bratman M. E.* Structures of Agency. Essays. Oxford: Oxford University Press, 2007.
 4. *Dennett D. C.* The Self as a Center of Narrative Gravity. *Self and Consciousness: Multiple Perspectives* / ed. F. Kessel, P. Cole, D. Johnson. Hillsdale: Erlbaum, 1992. P. 103–115.
 5. *Frankfurt H. G.* Freedom of the Will and the Concept of Person. *The Journal of Philosophy*. 1971. Vol. 68, № 1. P. 5–20.
 6. *Grice P.* Personal Identity. *Mind*. 1941. № 50. P. 330–350.
 7. *Hall E. W.* Continuity and Identity. *The Monist*. 1932. Vol. 42, № 4. P. 533–563.
 8. *Korsgaard C.* Constitutivism and the Virtues. *Philosophical Explorations*. 2019. Vol. 22, № 2. P. 98–116.
 9. *Korsgaard C.* Personal Identity and the Unity of Agency: A Kantian Response to Parfit. *Philosophy & Public Affairs*. 1989. № 18. P. 101–132.
 10. *Korsgaard C.* Self-Constitution: Agency, Identity, and Integrity. Oxford: Oxford University Press, 2009.
 11. *Korsgaard C.* The Sources of Normativity. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
 12. *Locke J.* An Essay Concerning Human Understanding / ed. by A.S. Pringle-Pattison. Oxford: The Clarendon Press, 1924.
 13. *Olson E.T.* The Human Animal: Personal Identity Without Psychology. New York: Oxford University Press, 1999.
 14. *Rovane C.* Branching Self-Consciousness. *The Philosophical Review*. 1990. Vol. 99 (3). P. 355–395.
 15. *Rovane C.* The Bounds of Agency: An Essay in Revisionary Metaphysics. Princeton: Princeton University Press, 1998.

16. *Rovane C.* What Is an Agent? *Synthese*. 2004. Vol. 140. P. 181–198.
17. *Schechtman M.* Staying Alive: Personal Identity, Practical Concerns, and the Unity of a Life. Oxford: Oxford University Press, 2014.
18. *Shoemaker D.* Personal Identity and Ethics: A Brief Introduction. Peterborough: Broadview Press, 2009.
19. *Shoemaker D.* Responsibility Without Identity. *The Harvard Review of Philosophy*. 2012. Vol. 18 (1). P. 109–132.
20. *Shoemaker S.* Self-Knowledge and Self-Identity. New York: Cornell University Press, 1963.
21. *Ushenko A.* On the Validity of the Principle of Identity. *The Monist*. 1931. Vol. 41 (3). P. 400–406.

THE PROBLEMS OF THE FRAMEWORK OF PRACTICAL IDENTITY OF A PERSON IN ANALYTIC PHILOSOPHY

Olena Olifer

Abstract. The article concerns the problem of personal identity in analytic philosophy as the maintenance of a person's self-identity over time. It describes a framework of practical identity, which is based on the thesis that personal identity consists in rational unity, i.e. the integrity of the Self achieved through doing actions. This way to describe identity emphasizes its processual nature. According to it, personal identity is maintained through the constant attribution of actions, when a person ascribes his or her actions to himself or herself and regards them as own. Philosophers, who justify the framework of practical identity as an alternative to the metaphysical one, argue that the practical framework not only explains how identity is formed and maintained over time, but also comprises issues concerning a person's practical activities. Therefore, it is considered to have broader applicability than the metaphysical one.

In this article, we offer to test both the ontological and practical models of personal identity in the thought experiments about time travel and amnesia, which are considered in both philosophy and popular culture. We demonstrate that the framework of practical identity is not applicable in all cases to explain the practical problems of a person's existence. Thus, the purpose of our paper is to determine why such issues arise when describing personal identity in the practical framework.

The article argues that reidentification, the way to maintain identity over time, leads to the disappearance of qualitative distinctions between different person stages, and as a result, the personal narrative becomes too subjective and unrelated to a person's real life. Moreover, it does not encompass the individual's entire life, which is also a problem for the practical framework of personal identity.

To find a possible solution to these problems in the framework of practical identity, we suggest reconsidering it from the perspective of social philosophy. We claim that activity necessarily involves the participation of others, and therefore, social interaction should be considered as the basis of personal identity.

Keywords: personal identity, practical identity, framework, person, agent, action, rational unity, narrative.

Надійшла до редакції 16 вересня 2024 р.

Оліфер Олена Євгеніївна

Кафедра філософії

Криворізький державний педагогічний університет

просп. Університетський, 54

м. Кривий Ріг

50086

Olifer Olena

Department of Philosophy

Kryvyi Rih State Pedagogical University

Universytetskyi ave., 54

Kryvyi Rih

50086

<https://orcid.org/0000-0002-8837-5514>

olifer.olena@kdpu.edu.ua

<https://doi.org/10.55056/apm.7734>